

ALEXANDRU BARNEA (1944 – 2020)

Personalitate marcantă în spațiul științelor istorice românești, profesorul Alexandru Barnea ne-a lăsat o fișă biografică impresionantă prin conținut și valoroasă pentru imaginea unui specialist de excepție în domeniu.

Născut la București la 17 februarie 1944, crescut în ambianța preocupărilor științifice ale tatălui său, prof. Ion Barnea, tânărul Alexandru Barnea absolvă în 1967 cursurile Universității București, Facultatea de limbi clasice*. Timp de un an (1967-1968) este bibliograf la Biblioteca Centrală de Stat din București. Din 1968 parcurge o lungă și frumoasă carieră de cercetător științific la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române. Este o perioadă de activități și realizări profesionale de prestigiu: este secretar științific al institutului (între 1981-1988). În 1983 susține lucrarea de doctorat care a avut ca temă viața economică la Dunărea de Jos în epoca romană târzie, conducător științific fiind acad. Emil Condurachi. Efectuează specializări și documentări în Italia (1972), Marea Britanie (1973), Bulgaria (1977), Grecia (1978 și 1979), Rusia (1981). Este prezent pe șantierele arheologice de la Beroe – Piatra Frecăței, Noviodunum – Isaccea, Callatis – Mangalia, Histria, Târgșoru Vechi, Straja, Cernavodă, Dunavățu de Jos (1967-1984). Din 1968 este membru în colectivele de cercetare de la Tropaeum Traiani și Dinogetia, situri importante pentru cunoașterea romanității într-o provincie de la marginea imperiului. O lungă perioadă (1975-2020) asigură conducerea științifică a celor două șantiere.

Acestor cercetări le sunt consacrate mai multe studii, fie că este vorba de artefacte – altare votive sau piese de arhitectură de la Tropaeum Traiani, descoperiri din preajma cetății Dinogetia, ceramică locală de la Piatra Frecăței, monede din NV Dobrogei, sigilii, inscripții de la Noviodunum, fie de rapoarte de

* Mulțumim Adrianei Panaite, cercetător la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” și colaborator apropiat al prof. Alexandru Barnea pe șantierul cetății Tropaeum Traiani pentru materialele pe care ni le-a pus la dispoziție.

sinteză edificatoare pentru înțelegerea planurilor urbanistice, fazelor constructive, cronologiei siturilor, circulației mărfurilor, structurii populației etc.

După 1989 interesul arheologic se lărgeste: în 1995 și 1998 efectuează stagii de documentare și ulterior este misionar cu invitație permanentă al Institutului Francez de Arheologie Orientală din Cairo, iar în 2003 este prezent pe șantierul de arheologie biblică de la Hatzet (Israel). Tot după 1989 activitatea de cercetător la Institutul de Arheologie este dublată de cea de cadru universitar la Facultatea de Istorie din cadrul Universității București, mai întâi conferențiar (1992-1995), apoi profesor universitar (1995-2012), șef la catedra (devenită din 2011, departament) de istorie antică, arheologie și istoria artei (2006-2010), decan (1996-2004) și *professor emeritus* (2012). Cele două activități – cercetarea arheologică și cariera universitară s-au completat și sprijinit reciproc. Alexandru Barnea promovează studiile de arheologie în cadrul facultății și este membru fondator al Seminarului de Arheologie „Vasile Pârvan”. În același timp este și profesor în cadrul programului de studii iudaice al Universității din București.

Nume recunoscut pe plan național și internațional în domeniul științelor arheologice și istorice, Alexandru Barnea participă, este co-organizator și referent la numeroase manifestări științifice: Congresul internațional de tracologie (București, 1976), Colocviul de studii balcanice (Poznan 1983), Congresele internaționale ale *limes*-ului roman (Aalen 1983, Zalău 1997, Șviștov 1998), Congresul internațional de artă romană (Roma, 1984), Colocviul Uniunii Latine (Roma 1990), Colocviul de artă creștină (Split-Poreč, Croația, 1994), Congresul internațional de bizantinologie (Paris 2001), Colocviul de prosopografie și sigilografie bizantină (Berlin, 2003), Colocviul internațional „R. Netzhammer” (Pontificio Istituto per Oriente, Roma, 2007), Colocviul internațional „Le Grec en mer Noire” (Nancy, Franța, 2007), Congresul internațional de arheologie clasică (Roma, 2008) și lista poate continua.

La fel de bogată și responsabilă este implicarea lui Alexandru Barnea și lista recunoașterilor calității sale de membru și coordonator în diverse organisme științifice de prestigiu: membru (1987-2002) și președinte (1999-2002) al Comisiei Naționale de Arheologie; secretar general (2001-2003) și președinte (2003-2019) al Societății de Studii Clasice din România, prim-vicepreședinte (1999-2019) și președinte (2019-2020) al Societății de Studii Istorice din România. Tot în țară este membru fondator al Institutului Român de Istorie Recentă de la București (2000), membru fondator și director al Centrului de editare a izvoarelor istorice „Arhiva istorică a României” (2002). Este membru al mai multor societăți și organizații științifice din străinătate: Societatea de studii bizantine, Societatea de istorie și arheologie paleocreștină „Teurnia” din Austria; membru al Comisiei româno-bulgare de istorie de pe lângă Academiiile celor două țări (2004).

Alexandru Barnea se definea pe sine „arheolog al antichității clasice și romane târzii”¹. Cetatea de care și-a legat numele a fost Tropaeum Traiani. Rezultatele cercetărilor în care Alexandru Barnea s-a implicat în dubla calitate de arheolog - membru al colectivului și responsabilul științific al șantierului - au vizat deopotrivă stratigrafia, fazele constructive, economia cetății, destinația

¹ În *Cuvânt înainte la Arheologia clasică în România. Primul secol*, Cluj-Napoca, 2003, p. 9.

edificiilor. Toate le întâlnim prezentate, discutate și argumentate în monografia *Tropaeum Traiani. I. Cetatea*, București, 1978, lucrare ce a obținut premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române și în care contribuția lui Alexandru Barnea a fost una importantă (semnând singur sau în colaborare cinci dintre cele opt capitole ale cărții). Alexandru Barnea și-a orientat interesul științific și pentru documentele epigrafice și numismatice descoperite aici. Mai multe articole de epigrafie văd lumina tiparului în revistele SCIV, *Dacia N.S.*, Pontica.

În 2011 apare sub semnătura lui Alexandru Barnea și sub egida editurii Academiei Române al treilea volum *Tropaeum Traiani. Tezaurul de denari romani imperiali*.

Referitor la Dinogetia a publicat mai multe rapoarte de săpătură în seria *Dinogetia I-IV (1979-1993)*, stabilind situația cronologică a sitului de la începutul Dominatului pînă la sfârșitul stăpînirii bizantine (sec. X-XII). Își dorea redactarea unui al doilea volum *Dinogetia*, dedicat fortificației romano-bizantine.

I-au ocazionat pagini scrise și săpăturile de salvare de la Beroe și Noviodunum, basilica episcopală de la Histria și în general vestigiile paleocreștine de la Dunărea de Jos.

Activitatea de la Tropaeum Traiani i-a fost marcată de bune auspicii: încă din primul an în calitate de membru al colectivului, descoperă trei altare votive care-i ocazionează prețioase considerații privind prezența unei comunități elenice - „o lume greacă a Scythiei Minor care își păstrează trăsăturile și se dezvoltă independent de grosul lumii grecești (n.n. din colonii), firește însă, ca și acolo, sub tutela romană și în folosul acesteia”².

Revenind asupra considerațiilor inițiale prof. Barnea vede mai degrabă în acești greci, noi veniți aduși din Asia Mică („din regiunea lui Apollodor din Damasc”) datorită „nevoilor constructive pe care le impunea noua provincie”³.

Este un pas pînă la recunoașterea unei componente etnice complexe în mediul rural din Dobrogea sub Imperiul Roman formate din „romani, localnici, localnici romanizați, greci și greci romanizați, localnici grecizați și alte populații romane”⁴.

Domeniul epigrafic îi ocazionează și alte contribuții importante: confirmarea păstrării rangului de *municipium* al așezării de la Tropaeum Traiani; tot aici organizarea internă de tip urban, menținerea sărbătorii Rosalia și a cultului lui *Zeus Ombrimos*; rolul „minorității” grecești pînă la instaurarea stăpînirii romane, completări ale prosopografiei de tradiție latină din Scythia Minor.

În ce privește Noviodunum, contribuțiile științifice ale prof. Alexandru Barnea completează epigrafia așezării cu date noi: statutul de *municipium* al așezării, atestarea unui nou prefect pentru *Classis Flavia Moesica*, prezența aici a unui guvernator al provinciei, cultul lui Heracles etc.

² *Trei altare inedite din cetatea Tropaeum Traiani*, SCIV 20 (1969), p. 603.

³ *The Greek divinities from Tropaeum Traiani*, Oltenia. Studii și comunicări 17 (2010), p. 57-62.

⁴ *Aspects ethniques dans la vie rurale de la Dobroudja romaine (Moesia Inferior)*, în : *La politique éditiltaire dans les provinces de l'Empire romain IIe-IVe siècles après J.-C.*, Tulcea, 1998, p. 216.

Analiza implică argumente și observații deopotrivă filologice și istorice, de la sufixe lexicale la epicleze homerice, de la incidențe onomastice la perioade de răspândire a unor *gentilicia*, de la educația umanistă greacă la formarea unui individ instruit în vederea ocupării unei funcții în ierarhia militară romană.

Alexandru Barnea a introdus și promovat noutatea în metode și interpretări arheologice, în comentarii istorice, în conținutul programei didactice a studenților.

Fiecare contribuție științifică aducea un subiect nou sau o nouă interpretare, surprindea un amănunt semnificativ, o corelație neașteptată și o nouă perspectivă de tratare: de la periferie spre centru, din teritoriu spre *civitas*.

Admirându-i „perspicacitatea dublată de o incomparabilă diversitate” și referindu-se la partea a II-a din *La Dobroudja romaine (La Dobroudja aux IVe-VIIe siècles*, semnată de Alexandru Barnea), coautorul volumului, A. Suceveanu, va recunoaște rezultatul: această a II-a parte a noii lucrări (raportată la „limpezimea de cristal” cu care I. Barnea a scris *Perioada Dominatului* din al doilea volum *Din istoria Dobrogei*, București, 1968) crează „o imagine atât de diferită și în același timp atât de apropiată de cea a tatălui său”⁵.

Alexandru Barnea ne-a lăsat „o impresionantă producție științifică” (exprimarea îi aparține tot lui A. Suceveanu). O listă bibliografică oricât de riguroasă credem că nu ar putea epuiza întreaga creație științifică și implicarea sa în editarea unor prestigioase volume⁶. Rămân de referință *Tropaeum Traiani. Cetatea*. Vol. I, București 1979; *La Dobroudja romaine*, București 1991 (în colaborare cu A. Suceveanu); colaborarea la vol. *Istoria României în texte*, București, 2001 și *Istoria românilor*, vol. II, București, 2002; editarea volumului lui R. Netzhammer, *Antichitățile creștine din Dobrogea*, București, 2005; a fost editor, autor și co-autor la *Arheologia clasică a României. Primul secol*, Cluj-Napoca 2003; coordonator și co-autor la *Primul secol de arheologie în România*, București 2010; autor la *Tropaeum Traiani. III. Tezaurul de denari romani imperiali*, București 2011.

A scris peste 150 de articole de specialitate referitoare la cetățile importante din Dobrogea, la *limes*-ul danubian, economia provinciei, evoluția urbană, aspecte etnice, vestigii paleocreștine, probleme de geografie istorică etc.

Lor li se adaugă zeci de recenzii ale unor lucrări de referință din bibliografia istorică internațională și din cea românească: note bibliografice, cronici ale cercetărilor arheologice din România, cronici ale congreselor internaționale de specialitate, *voces* în enciclopedii și lexicoane de arheologie, istorie veche sau creștinism, medalioane biografice *anniversaria* sau *obituaria*.

A semnat prefața unor traduceri în limba română din izvoare antice (Philon din Alexandria), la autori moderni despre personaje sau evenimente istorice sau la volume de specialitate ale autorilor români (*Istoria militară a Daciei post-romane, 275-614*, autor A. Madgearu, Târgoviște, 2011).

A fost editor și coordonator al manualelor de istorie, clasele IX-XII (ed. Corint, 2004-2007). În perioada 2001-2018 a fost editor și coordonator al revistei

⁵ „Ce n'est que sa sagacité doublée d'une incomparable diversité, que pouvaient nous offrir une image si différente et en même temps si proche de celle de son père”, in *Moesica et Christiana*, Brăila, 2016, p. 28.

⁶ O listă bibliografică a lucrărilor, în *Moesica et Christiana. Studies in honour of professor Alexandru Barnea*, Brăila, 2016, p. 15-22.

Studii Clasice. A fost, de asemenea, membru în colegiile de redacție ale revistelor SCIVA, MCA (s.n.), Pontica, Peuce.

În 2000 i se acordă Ordinul Național pentru Merit în grad de Ofițer

În semn de omagiu și recunoaștere a personalității și valorii activității științifice i-a fost dedicat, în 2016, un valoros volum *Moesica et Christiana, Studies in honour of professor Alexandru Barnea* (ed. Adriana Panaite, Romeo Cîrjan și Carol Căpiță).

Între semnatarii materialelor incluse în sumarul volumului sunt și cercetători de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Este o expresie a prețuirii de care marele arheolog s-a bucurat din partea noastră.

Între Alexandru Barnea și Constanța a fost o prietenie de durată; ea s-a manifestat de la început, din 1968 pe șantierul de la Adamclisi și a durat până la sfârșit.

Dacă A. Suceveanu își declara, în volumul omagial din 2016, admirația și respectul față de mai tânărul său coleg, pe care de la început l-a simțit „ca pe un frate”, tot admirația și respectul ne fac pe noi să-l simțim ca pe un prieten.

A fost o prietenie constantă și discretă, marcată prin prezența lui Alexandru Barnea la manifestările științifice ale muzeului; publicarea unor articole în revista „Pontica”; prezența numelui lui Alexandru Barnea în colegiul de redacție al revistei „Pontica” (din 2012); susținerea și promovarea echipelor de arheologi din Constanța și Mangalia pe șantierul de la Adamclisi; a fost alături de arheologii mai tineri cu sfatul și cu experiența; le-a condus doctorate și le-a urmărit evoluția profesională.

Profesorul Alexandru Barnea însuși se referea la „colaborare”, „relație foarte bună”, „dialog favorabil” cu directorii muzeului constănțean, fie că era vorba de V. Canarache, A. Rădulescu sau M. Irimia⁷. O prietenie deosebită a păstrat-o pentru M. Bărbulescu, Gh. Papuc și Z. Covacef. Cu Gh. Papuc a colaborat pe șantierul cetății Tropaeum Traiani; de familia Covacef l-a legat o strânsă și deosebită prietenie. Cu Maria Bărbulescu a semnat unul din ultimele articole: *Cuneus equitum II stablesianorum la Sucidava (Moesia Secunda)*, în Pontica 51 (2018), p. 423-431. Și poate nu-i decât întâmplător faptul că ultima contribuție scrisă a lui Alexandru Barnea apare în *Varia epigraphica et archaeologica*, volum dedicat memoriei Mariei Bărbulescu: articolul se referă la *Protogenes*, magistratul de pe altarul de la Tropaeum Traiani pe care Alexandru Barnea îl publicase în prima sa contribuție științifică - *Trei altare inedite din cetatea Tropaeum Traiani*, SCIV 20 (1969), 4, p. 595-609.

E greu să fixezi niște repere, să vorbești de primul și ultimul, de început și sfârșit. Deasupra lor a fost omul – arheologul și profesorul, îndrumătorul și prietenul.

Lui îi aducem omagiu, îi mulțumim pentru ce ne-a învățat și îl prețuim pentru ce ne-a lăsat.

Memoria aeterna, magister!

Livia BUZOIANU*

⁷ Vezi A. Barnea, *La aniversare*, Pontica 50 (2017), p. 13-14.

* Livia BUZOIANU: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; e-mail: liviabuzoianu@yahoo.com